

MORFOLOGIYANING PREDMETI VA UNING BO'LIMLARI

Sobirova Shaxnoza Shavkatbekovna

BuxDU Pedagogika instituti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6589628>

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada so'zlarning grammatik tuzilishi, kategoriyalari, rus tilidan olingan o'zlashmalar, til birliklari haqida fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Morfologiya, morfologik kategoriya, adabiyotshunoslik, nazariy va amaliy tilshunosliklar

Morfologiya grammatika bo'limi sifatida rus tili, dunyoning boshqa tillari singari, ma'lum bir tarzda tartibga solinadi: so'zlarning shakllanishi va ularning faoliyati obyektiv qonunlarga bo'ysunadi, ularsiz til o'zining asosiy vazifasini, odamlar o'rtasidagi muloqot funksiyasini bajara olmaydi. Bu tartib tilning grammatik tuzilishi deyiladi. Tilning grammatik tuzilishini tavsiflash grammatikaning mazmuni va maqsadidir. Grammatika tilning grammatik tuzilishining xususiyatlarini o'rganuvchi tilshunoslik bo'limidir. Morfologiya(yunoncha morfo "shakl" va logos,"ta'lim" so'zma-so'z "shakl haqida o'rgatish") grammatikaning so'z grammatik xususiyatlariga ko'ra o'rganiladigan bo'limidir.

Morfologiya so'zlarni o'zgartirish qoidalarini o'rganadi, ularning bilimlari jumlani qurish uchun zarurdir. Rus tilining grammatik tuzilishining asosiy xususiyatlaridan biri iboralar va jumalarni tuzishda muhim mustaqil deb ataladigan ko'pchilik so'zlarning shaklini majburiy o'zgartirishdir. Sintaksis birliklarini qurishda so'z shakllari bir-biriga moslashtirilishi kerak: Ovchi ayiqni o'ldirdi haqida emas ayiqni o'ldirish uchun ovchi, men chizaman, lekin emas- Men chizaman, gazeta o'qiyman, lekin emas - gazeta o'qing, yovvoyi gul, lekin emas - dala guli va h.k.

Morfologiya so'zni o'z shakllarining umumiyligida ko'rib chiqadi, shu bilan birga nafaqat fleksiyaning mexanizmini (modellarini), balki uning kommunikativ birliklarni tashkil etishdagi ishtiroki tabiatini ham o'rganadi. Masalan, morfologiyada, bir tomondan, otlarning hollarda qanday o'zgarishi aniqlansa, ikkinchi tomondan, u yoki bu holat orqali rus tilida qanday ma'nolarni ifodalash mumkinligini o'rnatadi. Boshqacha qilib aytganda, morfologiya so'zlarning shakllarini ham, ularning semantikasini ham o'rganadi. Morfologiyada nutq qismlari ham

aniqlanadi va tavsiflanadi, chunki rus tilida fleksiya usullari odatda soʻzning nutq qismiga qarab farqlanadi. Feʼllar shaxsga koʻra oʻzgaradi (oʻqish, oʻqish, oʻqish) marta (oʻqing, oʻqing, oʻqiyman) moyilliklar (oʻqish, oʻqish, oʻqish) raqamlar (oʻqing, oʻqing, oʻqing, oʻqing) tugʻish (oʻqish, oʻqish, oʻqish) otlar holga koʻra oʻzgaradi (mamlakat, mamlakatlar, mamlakat) va raqamlar (mamlakat, mamlakatlar); sifatlar jinsga qarab oʻzgaradi (mahalliy, mahalliy, mahalliy) raqamlar (mahalliy, mahalliy) va holatlar (mahalliy, ona, ona, ona, ona); raqamlar faqat hollarda oʻzgaradi (besh, besh, besh) qoʻshimchalar esa oʻzgarmas soʻzlardir (chapga, ichkariga). Aytish mumkinki, soʻzning bir yoki birga tegishliligi gapning yana bir qismi uning grammatik xususiyatidir. Chunki rus tilida oʻzgaruvchanlardan tashqari oʻzgarmaslar ham mavjud soʻzlar (qoʻshimchalar, yuklamalar, bogʻlovchilar, zarrachalar, kesimlar) va demak, leksemaning gap boʻlagi xarakteristikasi uchun oʻzgaruvchanlik belgisi yetarli emas, morfologiya soʻzlarni gap boʻlaklariga taqsimlash mezonlarini belgilaydi.

Morfologiya tilshunoslikning bir tarmogʻi boʻlib, uning asosiy obyekti tabiiy tillarning soʻzlari va ularning muhim qismlari - morfemalardir. Morfologiya vazifalariga soʻzni maxsus lingvistik objekt sifatida belgilash va uning ichki tuzilishini tavsiflash kiradi. Morfologiya soʻzlarning shakli xossalari va ularni hosil qiluvchi morfemalarni tovush tarkibi, tartibi va boshqalargina emas, balki soʻz ichida ifodalangan grammatik maʼnolarni ham tavsiflaydi. Ushbu ikkita asosiy vazifaga muvofiq, morfologiya koʻpincha ikki sohaga boʻlinadi: "formal" morfologiya yoki soʻz va morfema tushunchalariga asoslangan morfemika va grammatik morfologik maʼno va kategoriyalarning xususiyatlarini oʻrganuvchi grammatik semantika yaʼni dunyo tillarining morfologik ifodalangan soʻz shakllanishi va fleksiyasi).

Morfema eng kichik muhim birlik, grammatik maʼnolarni ifodalash vositasi boʻlgan til vositasidir. Mustaqil qoʻllanish imkoniyatiga ega boʻlgan soʻz va gapdan farqli ravishda morfema vazifasini bajaradi komponent soʻzlar va soʻz shakllari. Morfemalar tilning ikki tomonlama birliklari: ularning ikki tomoni bor: semantik va fonetik. Morfema tuzilishini aniqroq tavsiflash uchun morfema (morfemaning oʻziga xos fonetik varianti) va seme (morfema semantik tomonining eng kichik birligi) tushunchalari kiritiladi. Morfemalar monosemik (bir qiymatli) va polisemik (koʻp semantik) boʻladi. Soʻzning morfologik tuzilishi nafaqat oʻzak va affikslarning erkin qoʻllanishi, balki har bir soʻzning u yoki bu turkumga kirishi, u yoki bu paradigmani qabul

qilishi, u yoki buning tarkibiy qismiga aylanishi tufayli ham amalga oshiriladi. soʻz yasash qatori. Soʻz va soʻz shakllari oʻrtasida assotsiativ bogʻlanishlarning mavjudligi, ularning paradigma va soʻz yasovchi qator va uyalarga birikishi tilga grammatik bir butun sifatida xos boʻlgan bogʻlanishning ikki asosiy turi hisoblanadi. Tilning grammatik tuzilishini grammatika – soʻzlarning shakllanishi, oʻzgarishi, sinflari, birikmalari va gap va kontekstda qoʻllanilishi haqidagi fan oʻrganadi.

Grammatik kategoriya – grammatik maʼno bilan birlashtirilgan, uni ifodalovchi grammatik yoʻlning majburiy mavjudligi bilan til elementlari soʻzlar, soʻzlarning muhim qismlari va soʻz birikmalari toʻplami. Masalan, rus tilida feʼlda Grammatikadagi turkumlar kengroq, masalan, gap boʻlaklari va torroq boʻlishi mumkin, masalan, u yoki bu gap boʻlaklari doirasidagi ichki guruhlanish hodisalari: otlarda – son kategoriyasi; feʼl ichida - garov, jihat, mayl kategoriyalari.

Devorning soʻz shakllarini solishtirsak, ular yozadilar, ularning barchasi maʼnoga ega ekanligini topamiz koʻplik; bu ularni son shakllari sifatida birlashtiradi. Biroq, bu shakllar boshqa sintaktik funksiyaga ega: shakl sifatida soʻz shakli devori nominativ holat ot predmet oʻrnida qoʻllanishi mumkin, feʼlning shaxs shakli predikat oʻrnida yoziladi. Ular eng koʻp umumiy tushunchalar grammatika. Tilning grammatik tuzilishi shunchaki grammatik vositalar va shakllarning inventarizatsiyasi emas, balki tartiblangan tizimdir. Soʻz shakllarini grammatik kategoriya va boʻlaklarga guruhlash tilning grammatik tizimini tashkil qilishning ikki asosiy usuli hisoblanadi.

Grammatik kategoriyalarning semantik tabiati grammatikani mantiq va psixologiya bilan bogʻlaydi. Biroq, grammatik va kontseptual kategoriyalar oʻrtasida sezilarli farq mavjud. Aniq soʻz va iboralar yordamida turlicha ifodalanishi mumkin boʻlgan kontseptual kategoriyalardan farqli oʻlaroq, grammatik kategoriyalar tilning grammatik tuzilishiga, uning grammatik shakllariga xos boʻlgan va grammatik maʼno ifodalashning u yoki bu vositalarini topadigan shunday tushunchalardir. Har bir grammatik kategoriyaning oʻziga xos tuzilishi, yaʼni soʻz shakllarining maʼlum bir inventarizatsiyasi, ularning bir-biriga munosabati, grammatik maʼnoni ifodalovchi turli vositalar majmui mavjud. Grammatik kategoriyaning tuzilishi grammatik kategoriyaning paradigmasi deb ham ataladi. Soʻz shakllari soniga koʻra paradigmalar ikki, uch va koʻp komponentli boʻladi. Demak, rus tilida son va tur kategoriyasi ikki komponentli paradigmaga, uch komponentli jins, shaxs, zamon kategoriyasi va holning koʻp komponentli kategoriyasiga ega.

Maqsadlari va til birliklari bilan bog'lanishiga ko'ra grammatik kategoriyalar morfologik va sintaktik ikki asosiy turga bo'linadi. Morfologik kategoriyalar flektiv va tasnif toifalariga bo'linadi. Fleksiya turkumlari bir leksema tarkibida so'z shakllarini birlashtiradi.

Ушбу мақолада ўқув луғатларининг умумий луғатлардан нафақат ҳажми, балки ундаги сўзларнинг танланиш мезонлари, луғат қисмларининг таркиби, жойлашуви – мегаструктураси билан ҳам фарқланиши, синоним ўқув луғатлар луғат мақоласи таркибида лексикографик пометалар (турли қисқартмалар, белгилар)га кам ўрин берилганлиги муҳокама қилинади.¹

This article is dedicated to the research of Adjusted meanings of Moral-spiritual concept defining units in the Uzbek language. And also analyzed the semantic analysis of grammatical shape lexemes of specialized meaning and provide a corresponding recommendation for lexicographical practice in the Uzbek language is one of the actual challenges of linguistics as today's challenge.²

Корпус лингвистикасида семантик разметка, унинг теглар тизими, тег категориялари, семантик теглаш муаммолари, кўпмаънолилик ва омонимлик муаммосини ечиш масаласига оид қатор тадқиқотлар вужудга келган.³

The article discusses the research methods of Uzbek language syntax. In Uzbek linguistics, syntactic phenomena have been studied in detail since the 1930s, and several syntactic theories have emerged in this regard.⁴

The article examines the first dictionary in the Turkish language Mahmud Kashgaris "Devonu lugotit turk" in terms of a dictionary in accordance with the traditions of world lexicography and

¹ Гуландом Мирханова. (2022). СИНОНИМ СЎЗЛАР ЎҚУВ ЛУФАТИНИНГ УМУМИЙ ТУЗИЛИШИ. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 1(2), 172–178. Retrieved from <http://2ndsun.uz/index.php/yt/article/view/90>

² Gulbahor, T. (2016). Adjusted Meanings of Moral-Spiritual Concept Defining Units. *ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies*, 5(7), 40-45.

³ Ахмедова, Д. (2020). Семантик разметка тизимида тег гуруҳлари. *Oriental Art and Culture*, (III), 440-444.

⁴ Ergashevna, Y. N. (2021). ON METHODS OF RESEARCH OF UZBEK LANGUAGE SYNTAX. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(11), 22-28.

argues that it is the first appearance of modern complex dictionaries in the Turkish (Uzbek) language.⁵

Now studying scientific heritage, socio-political activities and acquaintance youth charity of our above-stated ancestors is considered one of the main urgent objectives of the modern intellectuals.⁶

This article covers the main place of small business and business in today's market economy. Including scientifically analyzed the development of small business and business, and the legal basis, at this time financially support small business and business, the latter is amended and the rules for this branch of national legislation are added.⁷

Мамлакатимиз тараққиётининг янги босқичида жамият ҳаётининг асосий

негизи бўлмиш оилалар барқарор муҳитини мустаҳкамлаш ва бу масалаларда хотин-қизларнинг ўрни ва аҳамияти ошириш долзарб аҳамият касб этмоқда. Юртимиз аҳолисининг тенг ярмига яқинроғини ташкил этадиган хотин-қизлар жамиятнинг барча соҳаларида самарали фаолият юритмоқда.⁸

In this article are given the importance, role, types of the family in modern society. Its development from ancient times till present is widely described in this article.⁹

The widespread introduction of new pedagogical technologies in teaching students of higher educational institutions and the effective use of innovative technologies are the main support for improving the quality of education.¹⁰

Foydalanilgan adabiyotlar:

⁵ Bakhridinova, B. M. (2020). "DEVONU LUGOTIT TURK" AS A FIRST VIEW OF MODERN COMPLEX EDUCATIONAL DICTIONARIES. *Theoretical & Applied Science*, (4), 981-985.

⁶ Tolibjonovich, M. T. (2021). EASTERN RENAISSANCE AND ITS CULTURAL HERITAGE: THE VIEW OF FOREIGN RESEARCHERS. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(05), 211-215.

⁷ Tolibjonovich, Madumarov T., and Gulomjonov O. R. Ogli. "Lombard Microcredit Organization Its Concept and Its Importance Today." *JournalNX*, vol. 6, no. 10, 2020, pp. 109-111.

⁸ Мадумарова Зиёдахон. (2022). ЯНГИЛАНАЁТГАН ЎЗБЕКИСТОНДА ГЕНДЕР МУАММОЛАРИНИ БАРТАРАФ ЭТИШДА АХЛОҚИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6569712>

⁹ Nasriddinovich, A. A. (2020). THE FEATURES OF APPEARING FAMILY IN MODERN SOCIETY. *European science review*, (3-4), 69-72.

¹⁰ Jamoliddinovich, U. B. (2022). FUNDAMENTALS OF EDUCATION QUALITY IN HIGHER EDUCATION. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(01), 149-151.

1. Гуландом Мирханова. (2022). СИНОНИМ СЎЗЛАР ЎҚУВ ЛУҒАТИНИНГ УМУМИЙ ТУЗИЛИШИ. *Yosh Tadqiqotchi Jurnal*, 1(2), 172–178. Retrieved from <http://2ndsun.uz/index.php/yt/article/view/90>
2. Gulbahor, T. (2016). Adjusted Meanings of Moral-Spiritual Concept Defining Units. *ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies*, 5(7), 40-45.
3. Ахмедова, Д. (2020). Семантик разметка тизимида тег гуруҳлари. *Oriental Art and Culture*, (III), 440-444.
4. Ergashevna, Y. N. (2021). ON METHODS OF RESEARCH OF UZBEK LANGUAGE SYNTAX. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(11), 22-28.
5. Bakhridinova, B. M. (2020). "DEVONU LUGOTIT TURK" AS A FIRST VIEW OF MODERN COMPLEX EDUCATIONAL DICTIONARIES. *Theoretical & Applied Science*, (4), 981-985.
6. Tolibjonovich, M. T. (2021). EASTERN RENAISSANCE AND ITS CULTURAL HERITAGE: THE VIEW OF FOREIGN RESEARCHERS. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(05), 211-215.
7. Tolibjonovich, Madumarov T., and Gulomjonov O. R. Ogli. "Lombard Microcredit Organization Its Concept and Its Importance Today." *JournalNX*, vol. 6, no. 10, 2020, pp. 109-111.
8. Мадумарова Зиёдахон. (2022). ЯНГИЛАНАЁТГАН ЎЗБЕКИСТОНДА ГЕНДЕР МУАММОЛАРИНИ БАРТАРАФ ЭТИШДА АХЛОҚИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6569712>
9. Nasriddinovich, A. A. (2020). THE FEATURES OF APPEARING FAMILY IN MODERN SOCIETY. *European science review*, (3-4), 69-72.
10. Jamoliddinovich, U. B. (2022). FUNDAMENTALS OF EDUCATION QUALITY IN HIGHER EDUCATION. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH* ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429, 11(01), 149-151.